

Realization Level of the Citizenship and Human Rights Education Course Objectives

Assistant Professor Dr. Ramazan ÖZBEK

Abstract

The main aim of this research is the determination of the teachers' and students' opinions on the realization level of Citizenship and Human Rights Education (CHRE) course objectives in the Primary Education Program. For this purpose, the opinions of the 8th grade students and the teachers teaching this lesson were evaluated to determine the realization level of the primary education CHRE courses objectives. In this context, in the survey, it is tested that in the teachers' evaluation of the students whether there is any difference according to their gender, type of school they graduated, branches or there is not any difference and in the self-evaluations of the students whether there is any difference according to the gender of students, the type of school they were in, the income level of their parents, the level of education of their parents or there is not any difference. The research was conducted in the general screening model. Primary school 8th grade students and teachers working in primary schools in Siirt central districts and villages in the 2001-2002 academic year constitute the subject population of the survey. In the data gathering "Realization Level of The Citizenship and Human Rights Education Program Objectives Survey" is used which developed by the researcher. As a result of the examination of data gathered about the realization level of the citizenship and human rights education program objectives it is observed that average scores of the students on all dimensions are higher than the average scores of the teachers. On the dimensions of "State, Democracy, Constitution, Citizenship Rights and Responsibilities" the difference between teacher and student average scores are found to be nominal ($P>0.05$), The difference between the average scores on the dimensions of; "Appropriate Behaviour on Citizenship and Human Rights", "Concepts of Citizenship and Human Rights", "National Security and the Elements of National Power", "Fundamental Rights and Freedoms" and "Human Rights Violations, Protection and Problems Encountered in the Protection of Human Rights" were found to be statistically significant.

Keywords: Citizenship, Human Rights and Citizenship and Human Rights
Citizenship

Inönü University
Journal of the Faculty of Education
Vol 18, No 1, 2017
pp. 359-371
DOI: 10.17679/inuefd.302771

Received : 30.03.2017
Revision1 : 12.04.2017
Revision2 : 18.04.2017
Accepted : 20.04.2017

Suggested Citation

Özbek, R. (2017). Realization Level of the Citizenship and Human Rights Education Course Objectives, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 18(1), 359-371. DOI: 10.17679/inuefd.302771

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The concept of citizenship has always been expressed side by side with the concepts of the rights and duty throughout the history of mankind. If there is right in one place there is duty, if there is authority there is responsibility, if citizen is mentioned it is necessary to mention citizenship. It is certain that the quality of these concepts varies throughout the history of mankind, according to the basic needs and characteristics of the state, society and people. Fundamentally one can say that an education mentality based on respect for humanity is built upon these qualities; ability to be honest with himself and his environment, by being faithful to the essence of life establishing valid relationships with others, open and broad-minded, with positive values, not destructive but constructive, not blindly subject to others but able to actively adapt to its surroundings. The dimensions of citizenship and human rights concepts are in a dialectical relationship, they are intertwined, and rises above on top of each other.

Purpose

The general purpose of this research is "determination of the realization level of Citizenship and Human Rights Education course objectives in the Primary Education Program' 'Parallel to this aim, students and teachers' opinions on the level of achievement of the objectives of the course have been tested, depending on some variables. Opinions and Differences between opinions on the level of realization of the objectives were examined according to the teachers' gender, the type of school they graduated, the branches of teaching, their teaching experience and according to the student's gender, the type of school they are studying, the total income levels of their families, the educational levels of their parents.

Method

The research was conducted in the general screening model.2001-2002 academic year primary school 8th grade students and teachers working in primary schools in Siirt central districts and villages constitute the subject population of the survey. When choosing samples, especially considering the fact that the vast majority of village schools and combined classes have no 6th, 7th and 8th grades or them being in very small numbers, schools with 8th grades were preferred. The selection of students and teachers to represent the sample population were done by "cluster sampling" method.

The data were collected from teachers and 8th grade students of citizenship and human rights education courses from 35 primary schools that have 7th and 8th grade in Siirt centre, districts and villages. The sample consists of 30 teachers and 1415 students who are currently studying in 35 primary schools selected from the centre, districts and villages.

The analysis of the data was done by SPSS for Windows Release 10.00 statistical package program on the computer and seven different statistical analyses were used. These are: %, χ^2 , t Test, Variance Analysis, Scheffe Test, Factor Analysis (Principal Component Analysis) and Varimax Rotation analysis techniques..

Findings

In this section, teachers' opinions and then student opinions will be evaluated in terms of various variables related to the realization level of citizenship and human rights education (CHRE) course objectives. After evaluating the opinions of teachers and students according to different variables, evaluations of the opinions of students and teachers on each item will be explained comparatively. In this section, findings related to the sub-problems of the researcher and comments on these findings are included.

Discussion & Conclusion

First the results of "Realization Level of The Citizenship and Human Rights Education Program Objectives Survey' 'According to the analysis results given in Table4;"Concepts of Citizenship and Human Rights," "National Security and National Power Elements," "Fundamental Rights and Freedoms," "Human Rights and Freedoms," "State, Democracy, Constitution, Citizenship Rights and Responsibilities" Rights Violations,

Protections and Problems Encountered in the Protection of Human Rights ", Have been compared and commented. Later, according to the demographic characteristics of teachers and students the sub-dimensions of the "Realization Level of The Citizenship and Human Rights Education Program Objectives survey" were explained and interpreted.

The difference between the views of male and female teachers regarding the achievement level of the objectives of the CHRE course was not found to be significant ($P > 0.05$) in all dimensions. It is observed that the scores of the students on all dimensions are higher than the scores of the teachers. The results of the data analysis on the realization level of the objectives of the CHRE lesson were obtained meaningful results in some subjects while the difference between some dimensions was not significant.

The results of the "Realization Level of The Citizenship and Human Rights Education Program Objectives survey" on the "State, Democracy, Constitution, Citizenship Rights and Responsibilities", "National security and national power elements" dimensions the differences between the opinions of teachers and students were observed to be statistically insignificant ($p > 0.05$). As for the other four sub-dimensions, the differences between the opinions of the teachers and the students were statistically significant ($p < 0.05$). This finding shows that there is no difference between students' self-evaluations and teachers' evaluations of students regarding the "state, democracy, constitution, citizenship rights and responsibilities" and "elements of national security and national power" dimensions. On the other hand, in terms of "respect for citizenship and human rights", "concepts related to citizenship and human rights", "fundamental rights and freedoms" and "human rights violations protection and protection of human rights" dimensions it shows that teachers' evaluations of students are at lower levels.

Although the scores of students and the scores of teachers on first dimension were both higher than average, it is observed that there is no meaningful difference between the students self-evaluation and the teachers' evaluations of the students. In terms of all dimensions, the lowest average is seen both in the self-evaluation of students and in the teachers' evaluations of the students in the dimension of "human rights violations, problems in protection and protection of human rights".

In all dimensions, the average scores of students were higher than teachers. However, in the analysis of the dimensions, it was observed that the average scores of the students and the teachers were parallel to each other. This can be regarded as an important point in terms of the accuracy of the survey results.

Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi¹

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK²

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, İlköğretim Programında yer alan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi (VİHE) dersi amaçlarının gerçekleşme düzeyine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşlerinin tespitidir. Bu amaçla, 8.sınıf öğrencileri ile bu dersi veren öğretmenlerin ilköğretim VİHE dersi amaçlarının gerçekleşme düzeyini saptamaya yönelik görüşleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırmada öğretmenlerin öğrencileri değerlendirmelerinde cinsiyetleri, mezun oldukları okul türü, branşları, öğretmenlik deneyimlerine göre, öğrencileri değerlendirmeleri arasında fark olup olmadığı; öğrencilerin cinsiyetleri, buldukları okul türü, ailelerinin gelir düzeyi, annelerinin ve babalarının eğitim düzeylerine göre, kendilerini değerlendirmeleri arasında fark olup olmadığı test edilmiştir. Araştırma, genel tarama modelinde yapılmıştır. 2001-2002 Öğretim yılında Siirt merkez ilçe ve köylerinde bulunan ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ile ilköğretim 8. sınıf öğrencileri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında, araştırmacı tarafından geliştirilen "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarını Gerçekleşme Düzeyi Anketi" kullanılmıştır. Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi amaçlarının gerçekleşme düzeyine ilişkin olarak elde edilen verilerin incelenmesi sonucunda tüm boyutlarda öğrencilerin ortalama puanları öğretmenlerin ortalama puanlarından daha yüksek düzeyde çıkmıştır. "devlet, demokrasi, anayasa, vatandaşlık hakları ve sorumlulukları" boyutunda öğrencilerin ve öğretmenlerin ortalama puanları arasındaki fark önemsiz ($P>0.05$) çıkarken "Vatandaşlık Ve İnsan Haklarına Uygun Davranma", "Vatandaşlık Ve İnsan Hakları İle İlgili Kavramlar", "Milli Güvenlik Ve Milli Güç Unsurları", "Temel Haklar Ve Özgürlükler" ve "İnsan Hakları İhlalleri, Korunması Ve İnsan Haklarının Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar" boyutlarındaki ortalama puanlar arasındaki fark önemli bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, İnsan Hakları ve Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi.

Inönü Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi
Cilt 18, Sayı 1, 2017
ss. 359-371
DOI: 10.17679/inuefd.302771

Gönderim Tarihi : 30.03.2017
1. Düzeltme : 12.04.2017
2. Düzeltme : 18.04.2017
Kabul Tarihi : 20.04.2017

Önerilen Atıf

Özbek, R. (2017). Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi. *Inönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 359-371. DOI: 10.17679/inuefd.302771

¹ Bu çalışma Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Muhittin AŞKIN'ın danışmanlığında 2004 yılında doktora öğrencisi Ramazan Özbek tarafından yapılan "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi" başlıklı doktora tez çalışmadan üretilmiştir.

² Inönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ramazan.ozbek@inonu.edu.tr

GİRİŞ

Vatandaşlık ve insan hakları demokratik sistemlerin olmazsa olmaz yapı taşlarıdır. Bunlar sadece soyut birer kavram değil uygulanması zorunlu olan unsurlardır, göz ardı edilmesi mümkün değildir.

İnsanlık, yaşadığı çağları, çağın özelliğine uygun İlk Çağ, Ortaçağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ ve günümüzü de uzay çağı, sanayi ötesi çağı, iletişim çağı, bilgisayar çağı gibi isimlerle nitelemektedir. Bu nitelemeler insanlığın bilim ve teknolojide kaydettiği gelişmeleri, ifade tarzı bakımından isimlendirdiği geçerli nitelemeler olarak görülebilir. Ancak uygarlık sadece bilim ve teknoloji demek değildir. Uygarlık her şeyden önce değer yargıları sistemi, bütünüyle bir "insanlık anlayışı"dır. Günümüz çağına da demokrasi, hoşgörü, adalet, görev, yetki ve sorumluluklar, din ve vicdan özgürlüğü, ahlak vb. insan özelliklerinin özellikle vurgulandığı ve dile getirildiği, dünya genelinde birçok resmi ve gönüllü kuruluşun çalışmalarının gittikçe arttığı bir çağ olarak "insan hakları çağı" (Kapani, 1993:13) demek doğru bir niteleme olsa gerektir. Bugün uygarlık, milletler insan haklarına verdikleri öneme göre ölçülür olmuştur.

Türk kültür değerlerine göre kâinatın merkezinde insan vardır (Yılmaz, 2000: 13) ve insan hakları kavramının temelinde insan olgusu yatmaktadır (Çeçen, 2000: 9). Her şey ona göre kurulmuştur. Tabiatın dengeleri olduğu gibi, insanların tüm canlılarla birlikte oluşturduğu sosyal ve siyasal yapıların da dengeleri vardır. Bu yapının özelliği "insan için ve insanla birlikte" prensibiyle oluşmaktadır (Yılmaz, 2000: 13). Fakat insanoğlu zaman içerisinde sosyal ve tabii hayatı "daha yaşanılır bir ortam" olarak düzenlemek istediğinden hem sosyal hayattaki ve hem de tabii hayattaki dengeleri yine kendi icraatlarıyla bozmuştur. Bu bozulmayı önlemek, olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve yeni bir düzen sağlayabilmek için "güce" dayalı yeni kurallar almış, ancak bu kurallar da her alandaki eşitliği ve düzeni sağlayamadığı gibi yeni eşitsizlikler ve olumsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanlar arasında sınıflar oluşmuş ki bunlar da köle, efendi, asil, köylü vb. sınıfları oluşturmuşlardır. Bu sınıfların oluşmasında insanın zekâsı, yeteneği, çalışkanlığı, becerisi, sağlığı vb. özellikleri hep göz ardı edilmiştir. Eski çağlarda, devletin kurallarını koyanlar, insanların sınıflarına göre hak ve hürriyetlerini de tayin etmişlerdir (Yılmaz, 2000: 14).

İnsanlar için sınırsız bir hürriyetin söz konusu olamayacağı, genel olarak kabul edilen bir gerçektir. Çünkü sınırsız hürriyetin olduğu bir ortamda, kaos ve anarşi olacaktır. Bu durumda, insanların büyük çoğunluğu sınırlı da olsa, hürriyetlerini kullanamayacaklardır. Dolayısıyla hürriyet, diğer insanların hürriyetlerini engellemeyecek şekilde kullanıldığı zaman bir anlam kazanmaktadır. Bu sebeple tek tek bireylerin de kurumların da hürriyetlerinin belirli sınırlarının olduğu unutulmamalıdır (Kıncal, 1998: 2).

Hiçbir çağdaki, hiçbir yerdeki kurallar, verilen haklar, sorumluluklar yeterli görülmemiştir. "Kusursuz" sayılabilen bir uygulama zaman içerisinde "kabul edilemez" bir uygulama haline dönüşebilmektedir.

Vatandaşlık kavramı ile hak ve görev kavramları insanlık tarihi boyunca hep yan yana ifade edilmiştir. Bir yerde hak varsa orada görev vardır, yetki varsa sorumluluk vardır, vatandaştan bahsediliyorsa vatandaşlıktan söz etmek gerekir.

Muhakkak ki, bu kavramların niteliği insanlık tarihi boyunca, devletin, toplumun, insanların temel ihtiyaçlarına ve özelliklerine göre değişiklik göstermiştir.

Demokratik eğitim sistemleri İnsana saygıyı esas alan bir eğitim anlayışını tesis etmelidir. Be eğitim sistemi temelinde, insanın kendisine ve çevresine dürüst davranabilen, yaşamın özüne bağlı olarak başkaları ile geçerli ilişkiler kurabilen, açık ve geniş fikirli, olumlu değer taşıyan, yok edici değil geliştirici, körü körüne başkalarına tabi olan değil çevresine aktif uyum sağlayabilen özellikler üzerine kurulmalıdır.

Eğitim faaliyetleri, insanoğlunun yeryüzüne ayak basmasıyla başlamıştır. Başlangıçta yiyecek temini ve saklanması, korunma ve hayatın devamını sağlama gibi temel ihtiyaçlar üzerine kurulan eğitim amaçları artık bu özelliklerle yetinmemekte, bir başka deyişle değişen yaşam şartları eğitimin amaçlarında önemli gelişmeleri ve gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Antik çağda, kahraman, iyi ve güzel insan (Aytaç, 1980: 17-23); Ortaçağda dindar insan ve günümüzde "bütünlük" ilkesine uygun her yönüyle gelişmiş laik ve demokrat insanlar yetiştirmek, evrensel eğitim anlayışının temel amaçlarındandır.

İnsan hakları günümüzde adeta büyümlü bir kavram haline gelmiştir. Fransız İhtilali'ne kadar sadece devletleri ve aralarındaki ilişkileri konu alan hukukta devrim niteliğinde bir değişim olmuş ve yepyeni bir çığır açılmıştır. Çünkü artık yalnız devlet değil, insan ve onun hakları da hukukun konuları arasına girmiş bulunmaktadır.

Türkiye’de vatandaşlık ve insan haklarının durumu, bugün Batının çok gerisindedir. Bu durumun bir dizi öznel ve nesnel nedenleri vardır (Büyükkarağöz:1999).

Vatandaşlık ve insan hakları dinamik birer kavramdır. İnsanlığın sürekli ilerleyebilmesi, toplumsal yapıların ve insan ihtiyaçlarının gelişmesi, değişmesi, vatandaşlık anlayışının değişmesiyle birlikte insan hakları isteklerinin çeşitlenmesini ve zenginleşmesini beraberinde getirir. Hakların kazanımı, geri dönülmez bir süreci de tanımlar. Hak mücadelelerinin tekerleği daima ileriye doğru dönmek durumundadır. İnsan hakları zaman zaman farklı sebeplerle sekteye uğramış ya da gelişimi yavaşlamış olsa da süreçte hep ilerleme yönünde gelişmiştir. Vatandaşlık ve insan hakları kavramlarının boyutları birbirlerinin üzerinde diyalektik bir ilişki içerisinde, iç içedir ve birbirlerinin üzerinde yükselmiştir.

Problem Durumu

Eğitim kavramı değişik zaman dilimlerinde, nitelik ve niceliği yönünden insan ihtiyaçlarına bağlı olarak ve farklı disiplinler tarafından değişik şekillerde tanımlanmış ve bunun sonucu olarak çok sayıda tanım ortaya konulmuştur. Good & Good, 1959: 195 Akt.Fidan, 1996: 8) eğitimi; seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin (özellikle okulun) etkisi altında sosyal yeterlik ve optimum bireysel gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreç olarak tanımlarken Ertürk, (1979: 12) bireyin davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak tanımlamaktadır.

Özellikle son yıllarda vatandaşlık bilinci, insan hakları ve eğitiminden sıklıkla bahsedilmektedir. Devletler hukuku insan haklarını artık bir devletin kendi içindeki meşru uygulamaları olarak değil, hemen bütün milletlerin uymak zorunda oldukları evrensel hukukun bir parçası olarak görmektedir. Devletlerarası ilişkilerde insan hakları uygulamaları önemli bir belirleyici durumundadır. Günümüzde bir devletin insan hakları ihlallerine bir başka devlet açık bir şekilde müdahale edebilmektedir. (Birleşmiş Milletler) BM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, vb. gibi uluslararası kurumlar önemli yaptırımlara gidebilmektedir. Bu çerçevede ulusal değerler, evrensel değerlere göre yeniden şekillendirilmektedir.

“İnsan hakları” ve “kamu özgürlükleri” konusunun önemini vurgulamak herhalde gereksizdir. Son yıllarda üzerinde en çok durulan konuların başında insan hakları, insan hakları ihlalleri, kamu ve bireyin özgürlüğü, adalet, demokrasi ve bütün bunlarla beraber eğitimdir. İnsanoğlunun geçirdiği her evre kökünü tarihte bulur. İnsan için hayati önemi olan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi konusu da, kökleri ve temeli tarihi süreç içerisinde oluşmuş, büyük bir kurallar, sorunlar ve davranış biçimleri yumağıdır. Günümüze kadar gelen bu yumak, bütün insanlığın malıdır. Ancak bu yumağın nasıl çözülüp içindeki sorunların ne yolla üstesinden gelinilebileceği her toplumda değişik yöntemlerle anlaşılmakta ve denenmektedir (Mumcu, 1994:1).

26 Haziran 1945 tarihinde imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşması’na göre Birleşmiş Milletlerin (BM) amaçlarından biri ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesini geliştirerek ve özendirerek işbirliğini gerçekleştirmektir (m.1).

BM insan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel ve eylemsel olarak saygı gösterilmesini destekler (m.55). BM, Genel Kurulu, bu amaçları gerçekleştirecek başlıca araç olarak, 10 Aralık 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (IHEB)’ni kabul etti ve Evrensel Bildirge ile insan hakları insanlığın ortak sorununa dönüştü. Bu belgeler, insan haklarının bir “iç hukuk” sorunu olmaktan çıkarak “uluslararasılaştığı” kilometre taşlarından (Gülmez, 1998: 1) birini oluşturmuştur.

Çoğu defa eğitim ile beklenen niteliklerin oluşturulmadığı, insanların niteliğinden çok nicel yönüne ağırlık verildiği, bunların sonucunda zaman, emek ve maddiyat kaybına sebep olduğu bir başka ifade ile eğitimden beklediğimiz sonucu elde edemediğimiz yönündedir.

Vatandaş kavramı, genellikle, bir ülke içinde medeni ve siyasi haklara sahip olan birey anlamında kullanılmaktadır. Genel olarak vatandaşlık, kişiye, bulunduğu yöreye, tabi olduğu hukuka ve ekonomik düzeye bağlı olarak birtakım imtiyazlar kazandırmaktadır. Bunun yanında, vergi vermek, askerlik yapmak ve seçimlerde oy kullanmak gibi birtakım yükümlülükler de getirmektedir (Kıncal, 1998). Ancak bugün niteliği itibarıyla daha çok “aktif vatandaşlık” kavramı kullanılmaktadır (Harvey, 1997: 2-4) ki bu kavram bugün yukarıdaki tanımın kapsamından çok daha büyük bir alanı kapsamaktadır. Vatandaşlık Eğitimi: Bir vatandaş olarak genç insanların sorumluluklarına ve rollerine tam olarak hazırlanmalarını sağlamak (Devies, 2000: 5) Vatandaşlık ve insan haklarının bir sorun olarak ele alındığı günümüzde bu konuya duyarsız kalmak mümkün değildir. İlköğretim 7. ve 8. sınıflarda okutulmakta olan “Vatandaşlık Bilgisi ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinin konuları arasında temel kavramlar ve açıklamaları yanında, insan hakları kavramının niteliği, gelişimi, anlamı, insan hakları ve ahlak, temel hak ve özgürlükler, devletin görevleri, devlet, demokrasi, anayasa, vatandaşlık hak ve sorumlulukları, insan haklarının korunması, milli güvenlik ve milli güç unsurları ve insan hakları sorunları gibi hususlar bulunmaktadır (Yamanlar,2000:6 ve Vural, 2000:7).

Öğrencilerin eğitim sürecinin sonunda, bu konularla ilgili olarak sadece bilgi sahibi olmaları değil, bunları yaşamlarında sergileyebilecekleri birer davranış haline getirmeleri, insan haklarının korunup geliştirilmesi ile ilgili düşünceye ve davranışlara sahip olmaları beklenmektedir.

Türk Milli Eğitiminin genel amaçları 14.6.1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda belirtilen amaçlardır. Bu kanunun 2. maddesinde Türk Milli Eğitiminin genel amaçları üç paragraf halinde belirtilmektedir (Kıncal,1998:19). Bu kanunlardan ilki sosyal ve siyasal, ikincisi bireysel ve kişisel ve üçüncüsü de bireylerin özelliklerine uygun bilgi ve becerilerden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci maddeler günümüz eğitiminin bireylere kazandırmayı düşündüğü vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili hak ve sorumlulukları da kapsamaktadır.

Günümüzde toplumların en önemli gelişmişlik göstergelerinden biri vatandaşlık ve insan hakları konularına karşı gösterdikleri duyarlılık ve tutumlardır. Genel olarak, vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin gelişimi, niteliği, ulusal ve uluslararası belgelere uyum, bu dersi alan öğrencilerin dersin amaçlarına ulaşmadaki başarı düzeyleri; bilgi, inanma ve bir vatandaş olarak haklarını kullanma ve başkalarının haklarını kullanmalarına yardımcı olma bakımlarından sergiledikleri davranışlar o toplumun özelliğini de ortaya koymaktadır. Bu çerçevede ilköğretim 7. ve 8. sınıflarda verilmekte olan bu dersin amaçları ve amaçların gerçekleşme düzeyleri özel bir anlam taşımaktadır.

Buna bağlı olarak ilköğretim, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının genel amaçları şu şekilde tespit edilmiştir.

1. İnsan olma bilincini kazanabilme,
2. İnsan haklarının etik boyutunu tanıyabilme,
3. Vatandaş olma bilincini kazanabilme,
4. Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını kavrayabilme,
5. İnsan haklarının korunmasında kişinin rolünü kavrayabilme,
6. Demokratik devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumluluklarının farkında oluş,
7. Devlete karşı görev ve sorumluluklarına uygun davranabilme
8. Kişi hak ve özgürlüklerinin ancak demokratik devlet yapısında kullanılabileceğini, demokratik devlet yapısının da kişi hak ve özgürlüklerinin yerleşmesi ile güçlenebileceğini kavrayabilme,
9. Vatandaş olarak temel hak ve özgürlüklerin farkında oluş,
10. Temel hak ve özgürlüklerini kullanmaya istekli oluş,
11. İnsan haklarının bütün insanlar için ayırım gözetilmeden, doğuştan gelen, vazgeçilmez, devredilmez ve dokunulmaz haklar olduğunu kavrayabilme,
12. İnsan haklarının korunmasının gereğini kavrayabilme,
13. Atatürk ilke ve inkılablarının insan haklarıyla ilişkisini kavrayabilme,
14. Atatürk'ün insan haklarına verdiği önemi kavrayabilme,
15. "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesinin insanlık için taşıdığı önemi takdir ediş.

İlköğretim 7.sınıflar "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" dersi ile ilgili dört ünite içinde gerçekleştirilmeye çalışılan 26 özel amaç ve 8.sınıflar "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi "dersi ile ilgili olarak ta dört ünite içinde gerçekleştirilmeye çalışılan 29 özel amaç bulunmaktadır (Vural, 1999: 577-584).

Problem

Bu araştırmanın genel amacı, "İlköğretim Programında Yer Alan, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyinin belirlenmesidir". Bir başka ifade ile bu dersin amaçlarının "ilköğretim 8. sınıflardaki öğrencilerin davranışlarına yansımaya düzeyi" araştırmanın temel amacını ya da problemini oluşturmaktadır.

Buna paralel olarak araştırmada, temelde aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

Alt Problemler

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi Anketinin, alt boyutları ile ilgili olarak;

1. Öğrencilerin kendilerini değerlendirmeleri ile öğretmenlerin öğrencileri değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?
2. Öğretmenlerin cinsiyetine göre, öğrencileri değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?
3. Öğretmenlerin mezun oldukları okul türüne göre, öğrencileri değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?
4. Öğretmenlerin branşlarına göre, öğrencileri değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?

5. Öğretmenlerin, öğretmenlik deneyimlerine göre, öğrencileri değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?
6. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre, kendilerini değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?
7. Öğrencilerin, buldukları okul türüne göre kendilerini değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?
8. Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeylerine göre, kendilerini değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?
9. Öğrencilerin annelerinin eğitim seviyelerine göre, kendilerini değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?
10. Öğrencilerin babalarının eğitim seviyelerine göre, kendilerini değerlendirmeleri arasında fark var mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, veri toplama aracının geliştirilmesi, uygulanması ve verilerin analizi üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın Modeli

Araştırma, genel tarama modelinde yapılmıştır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 1991: 79). Bu yönteme dayanan araştırmalarla, durum nedir, neredeyiz, ne yapmak istiyoruz, nereye, hangi yöne gitmeliyiz, oraya nasıl gideriz gibi sorulara, mevcut zaman kesiti içinde olduğu düşünülen verilere dayanılarak cevap bulmak istenir (Kaptan, 1991: 59).

Evren ve Örneklem

Siirt merkez ilçe ve köylerinde bulunan ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ile ilköğretim 8. sınıf öğrencileri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu okulların ve öğrencilerin sayısı Siirt Milli Eğitim Müdürlüğü İstatistik Birimi kayıtlarından alınmıştır.

Örneklem seçilirken, özellikle köy okullarının büyük bir çoğunluğunda ve birleştirilmiş sınıflarda eğitim-öğretim faaliyetlerinin bulunduğu okullarda 6. 7. ve 8. sınıfların olmaması ya da çok -küçük sayılarda olması göz önüne alınarak, 8. sınıfların bulunduğu 35 okuldan 30 öğretmen ve 1415 öğrenci araştırmaya dahil edilmiştir. Evreni temsil edecek öğrencilerin ve öğretmenlerin seçimi "küme örnekleme" yöntemi ile yapılmıştır. Veriler, Siirt merkez, ilçe ve köylerinde 7. ve 8. sınıfı bulunan 35 ilköğretim okulundaki, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersine giren öğretmenler ile 8. sınıf öğrencilerinden toplanmıştır.

Tablo 1. Örnekleme oluşturan okul ve öğrenci dağılımları ile ilgili bilgiler

Okul Türü	Okul		Öğrenci		Öğretmen	
	N	%	n	%	n	%
Müfredat Laboratuvar Okulu	6	17.14	331	23.40	6	20.00
Merkez ilköğretim	20	57.14	763	53.91	17	56.67
İlçe ve Köy ilköğretim	9	25.72	321	22.69	7	23.33
Toplam	35	100.0	1415	100.0	30	100.0

Tablo 1'de görüldüğü gibi, örnekleme alınan toplam 35 okulun, % 17.14'ünü Müfredat Laboratuvar Okulu (MLO), % 57.14'ünü merkezde bulunan diğer ilköğretim okulları ve % 25.72'sini ilçe ve köy ilköğretim okulları oluşturmaktadır. Örnekleme oluşturan, toplam 1415 öğrencinin, % 23.40'ı MLO'da, % 53.91'i merkezde bulunan diğer ilköğretim okullarında ve % 22.69'u ilçe ve köy ilköğretim okullarında öğrenim görmektedir. Örnekleme oluşturan, toplam 30 öğretmenin, % 20'si MLO'da, % 56.67'si merkezde bulunan diğer ilköğretim okullarında ve % 23.33'ü ilçe ve köy ilköğretim okullarında görev yapmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında, araştırmacı tarafından öğretmenler ve öğrenciler için geliştirilen "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarını Gerçekleşme Düzeyi Anketi" kullanılmıştır. Maddelerin oluşturulmasında dersin amaçları temel belirleyici madde olarak kullanılmıştır.

Anket geliştirilmeden önce, bu konu ile ilgili literatür taranmış, benzeri araştırmalar ve bu araştırmalarda kullanılan veri toplama araçları incelenmiştir.

Anket, pilot çalışma için 9 öğretmen ve 50 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama sonunda gerekli düzeltmeler yapılan anket, Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Öğretim elemanlarına dil, anlatım ve içerik yönünden incelettirilmiştir. Öğrenci ve öğretmen veri toplama araçları bu incelemeden sonra bazı düzenlemeler yapılarak son şeklini almıştır.

Anket 5 dereceli Likert Tipi Ölçek olup toplam 41 sorudan oluşmuştur. Likert Tipi bu ölçek; "Tamamen Katılıyorum", "Çoğunlukla Katılıyorum", "Orta Derecede Katılıyorum", "Çok az Katılıyorum" ve "Hiç Katılmıyorum" olarak, 5'den 1'e doğru derecelendirilmiştir. Anketten alınabilecek toplam puanlar 41 ile 205 arasında değişmekte olup puan arttıkça "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarını Gerçekleşme Düzeyi"nin arttığı, puan azaldıkça da azaldığı ortaya çıkmaktadır. Anket öğrenciler ve öğretmenler için aynı soruları içermesine rağmen, ilk baştaki demografik özelliklerle ilgili bölüm, birbirinden farklı olarak, öğretmenler için 4 soru, öğrenciler için 5 soru içermektedir. Toplam soru sayısı da öğrenci anketinde 46 ve öğretmen anketinde 45 olarak tespit edilmiştir.

Öğrenciler için geliştirilen öğrenci anketi iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, öğrencinin, cinsiyeti, bulunduğu okulun niteliği, ailesinin aylık geliri, anne ve babanın eğitim durumları ile ilgili olmak üzere toplam 5 soru bulunmaktadır.

İkinci bölümde, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının amaçlarının gerçekleşme düzeyini belirlemeye yönelik 41 soru bulunmaktadır.

Öğretmenler için geliştirilen öğretmen anketi de iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, öğretmenlerin cinsiyeti, mezun olduğu öğretim kurumunun niteliği, branşı ve öğretmenlik deneyimleri ile ilgili olmak üzere toplam 4 soru bulunmaktadır.

İkinci bölümde, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının amaçlarının gerçekleşme düzeyine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik 41 soru bulunmaktadır.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarını Gerçekleşme Düzeyi Anketinin güvenilirliği ile ilgili yapılan Cronbach Alfa analizi sonucu, Cronbach Alfa katsayısı 0,9388 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

Verileri toplamak amacı ile geliştirilen anketin uygulanabilmesi için Siirt Valiliğine izin yazısı gönderilmiştir. Siirt Valiliği'nden uygulama izni alındıktan sonra örnekleme alınan okullara izin yazıları ve anketlerden birer adet örnek gönderilerek bilgilenmeleri sağlanmıştır. Uygulamalarda Dicle Üniversitesi, Siirt Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Bölümünden 15 öğrenci, uygulama öncesi anketlerin, doldurulması ve toplanması ile ilgili bilgilendirilmeleri ve gönüllülük esasları çerçevesinde anketör olarak yer almıştır. Uygulamalar, okullara gönderilen anketler, anketörler gözetiminde aynı ders saatinde dağıtılmış, doldurulmuş ve toplanmıştır.

İstatistiksel değerlendirmeler yapılmadan önce, anketlerin öğrenciler ve öğretmenler tarafından tam olarak cevaplandırılıp cevaplandırılmadığını belirlemek amacı ile anketler tek tek gözden geçirilmiştir. Bu inceleme neticesinde bazı anketlerin hiç cevaplandırılmadığı, bazılarının çok eksik olarak cevaplandırıldığı ve bazılarının da yönergeye uygun doldurulmadığı görülmüştür. Böylece boş, eksik ve yönergeye uyulmadan cevaplandırılan anketler çıkarıldıktan sonra, toplam geçerli öğrenci anketi sayısının 1415 ve öğretmen anketi sayısının da 30 olduğu belirlenmiştir.

Verilerin Analizinde Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Verilerin analizi bilgisayarda SPSS for Windows Release 10.00 istatistik paket programı ile yapılmış olup, yedi farklı istatistiksel analizden yararlanılmıştır. Bunlar: %, χ^2 , t Testi, Varyans analizi, Scheffe Testi, Faktör Analizi (Temel Bileşenler Analizi /Principle Component Analysis), Varimax Rotasyonu'dur.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın alt problemlerine bağlı olarak elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar halinde verilerek, yapılan analiz sonuçları verilerek yorumlanmıştır.

Tablo 2: Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarını Gerçekleşme Düzeyi Ankete İlişkin Faktör Analizi

Faktör	Faktörün Adı	Açıklanan Varyansın Yüzdesi	Yığmal Yüzde
1	Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık Hakları ve Sorumluluklar	10,79	10,79

2	Vatandaşlık ve insan haklarına uygun davranma	8,04	18,83
3	Vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili kavramlar	8,03	26,86
4	Milli güvenlik ve milli güç unsurları	8,01	34,87
5	Temel haklar ve özgürlükler	6,69	41,56
6	İnsan hakları ihlalleri, korunması ve insan haklarının korunmasında karşılaşılan sorunlar	4,64	46,20

Tablo 2’de faktör analizi sonuçları verilmiştir. Verilerin analizinden altı alt boyut belirlenmiş ve isimlendirilmiştir. Bunlar; 1. Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık Hakları Ve Sorumlulukları, 2. Vatandaşlık ve insan haklarına uygun davranma, 3. Vatandaşlık Ve İnsan Hakları İle İlgili Kavramlar, 4. . Milli Güvenlik Ve Milli Güç Unsurları, 5. Temel Haklar Ve Özgürlükler ve 6. İnsan Hakları ihlalleri, Korunması Ve İnsan Haklarının Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar olarak isimlendirilmiştir.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyine yönelik olarak yapılan çalışma öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre analiz edilerek sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi Anketi”nin Alt Boyutları İle İlgili Olarak Öğretmenlerin ve Öğrencilerin Görüşlerine İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve T Testi

BOYUTLAR	KONUM	N	$\bar{X}$	S.S.	t	Önem Düzeyi
1. Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık Hakları Ve Sorumlulukları	Öğrenci	1415	36,7152	8,1046	1.035	p>0.05
	Öğretmen	30	35,1667	8,3339		Önemsiz
2. Vatandaşlık ve insan haklarına uygun davranma	Öğrenci	1415	27,9244	6,3680	4.123	p<0.05
	Öğretmen	30	23,1000	4,8803		Önemli
3. Vatandaşlık Ve İnsan Hakları İle İlgili Kavramlar	Öğrenci	1415	18,5625	4,3592	2.318	p<0.05
	Öğretmen	30	16,7000	4,1866		Önemli
4. Milli Güvenlik Ve Milli Güç Unsurları	Öğrenci	1415	19,2092	5,3865	0.379	P>0.05
	Öğretmen	30	18,8333	4,8925		Önemsiz
5. Temel Haklar Ve Özgürlükler	Öğrenci	1415	15,9703	4,2262	2.406	p<0.05
	Öğretmen	30	14,1000	3,5656		Önemli
6.İnsan Hakları ihlalleri, Korunması Ve İnsan Haklarının Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar	Öğrenci	1415	11,7420	3,4697	3.523	p<0.05
	Öğretmen	30	9,5000	2,2705		Önemli

S.D.: 1443

Tablo 3 incelendiği zaman, “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi Anketinin, “Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık Hakları ve Sorumlulukları” boyutu ile “Milli güvenlik ve milli güç unsurları” boyutları için öğretmenlerin ve öğrencilerin görüşleri arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamsız (p>0.05) olup, diğer dört alt boyuta ilişkin olarak ise, öğretmenlerin ve öğrencilerin görüşleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı (p<0.05) çıktığı görülmektedir.

Bu bulgu, “Devlet, demokrasi, anayasa, vatandaşlık hakları ve sorumlulukları” ve “Milli güvenlik ve milli güç unsurları” boyutlarıyla ilgili olarak, öğrencilerin kendilerini değerlendirmeleri ile öğretmenlerin öğrencileri değerlendirmeleri arasında fark olmadığını göstermektedir. Buna karşın, “Vatandaşlık ve insan haklarına uygun davranma”, “Vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili kavramlar”, “Temel haklar ve özgürlükler” ve “İnsan hakları ihlalleri, korunması ve insan haklarının korunmasında karşılaşılan sorunlar”, boyutları açısından ise, öğretmenlerin, öğrencilere ilişkin daha düşük düzeyde değerlendirmelerde bulduklarını göstermektedir. Birinci boyuta ilişkin değerlendirmelerde hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin ortalama puanları, diğer boyutlara göre daha yüksek çıkmasına karşın öğrencilerin kendilerini ve öğretmenlerin öğrencileri değerlendirmeleri arasında anlamlı farkın olmadığı gözlenmektedir. Boyutlar açısından en düşük ortalama ise hem öğrencilerin kendilerini değerlendirmelerinde hem de öğretmenlerin öğrencileri değerlendirmelerinde “insan hakları ihlalleri, korunması ve insan haklarının korunmasında karşılaşılan sorunlar” boyutunda olduğu görülmektedir.

Tüm boyutlarda öğrencilerin ortalama puanları öğretmenlerden daha yüksek oranda çıkmıştır. Ancak boyutların analizinde öğrencilerin ve öğretmenlerin ortalama puanlarının birbirlerine göre paralellik arz ettiği gözlenmiştir. Bu durum anket sonuçlarının isabetliliği açısından önemli bir nokta olarak değerlendirilebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel Sonuçların Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi

1. VİHE dersinin amaçlarının gerçekleşme düzeyine yönelik olarak elde edilen bayan ve erkek öğretmenlerin görüşleri arasındaki fark, tüm boyutlarda önemsiz ($P>0.05$) bulunmuştur.
2. Öğretmenler mezun oldukları okul türlerine göre Eğitim Fakültelerinden mezun olan ve diğer öğretmenler olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu iki grup arasında VİHE dersinin amaçlarının gerçekleşme düzeyine yönelik olarak elde edilen ortalama puanlar arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Ancak Eğitim Fakültelerinden mezun olan öğretmenlerin ortalama puanları diğer alanlardan mezun olan öğretmenlere göre "İnsan Hakları İhlalleri, Korunması Ve İnsan Haklarının Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar" boyutunda az da olsa düşük düzeyde iken diğer beş boyutta Eğitim Fakültesi mezunu öğretmenlerin ortalama puanları, diğer alanlardan mezun olan öğretmenlerin puanlarından daha yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir.
3. Öğretmenler branşlarına göre Sosyal Bilgiler ve Felsefe Grubu öğretmenleri bir grup, bunların dışındaki branşlardan olan öğretmenler başka bir grup olarak ele alınmışlardır. Bu iki grup arasında, VİHE dersi amaçlarının gerçekleşme düzeyine yönelik olarak elde edilen ortalama puanlar incelendiğinde, "Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık Hakları Ve Sorumlulukları" boyutundaki fark önemli ($P<0.05$) bulunurken diğer boyutlarda önemsiz ($P>0.05$) bulunmuştur. Tüm boyutlarda sosyal bilgiler alanından mezun olan öğretmenlerin ortalama puanları diğer alanlardan mezun olan öğretmenlerin ortalama puanlarından daha yüksek düzeyde çıkmıştır.
4. Öğretmenlik deneyimlerine göre öğretmenler 1- 5 yıl hizmeti olanlar bir grup olarak alınırken, 10 yıldan fazla hizmeti olan öğretmen çıkmadığından 6 yıldan fazla hizmeti olan öğretmenler de başka bir grup olarak kabul edilmişlerdir. VİHE dersinin amaçlarının gerçekleşme düzeyine yönelik olarak elde edilen bu iki gruba ait ortalama puanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. 1-5 yıl arası hizmeti olanlar öğretmenlerin ortalama puanları, 6 yıl ve daha fazla hizmeti olan öğretmenlerin ortalama puanlarından daha yüksek düzeyde gözlenmiştir.
5. Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi amaçlarının gerçekleşme düzeyinin belirlenmesine yönelik öğrenci ve öğretmen algılarının boyutlara göre incelenmesinden, "Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık Hakları Ve Sorumlulukları" ile ilgili, daha çok bilgi içeren amaçların en yüksek düzeyde gerçekleştiği gözlenirken, uygulama ile ilgili amaçların da yoklandığı "İnsan Hakları İhlalleri, Korunması Ve İnsan Haklarının Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar" boyutunun en düşük seviyede gerçekleştiği gözlenmiştir.

Genel Sonuçların Öğrenci Görüşlerine Göre İncelenmesi

1. Amaçların gerçekleşme düzeyine ilişkin olarak elde edilen kız öğrencilerin ortalama puanları ile erkek öğrencilerin ortalama puanları arasında tüm boyutlarda anlamlı ($P<0.05$) fark bulunmuştur. VİHE amaçlarının gerçekleşme düzeyine yönelik kız öğrencilerin ortalama puanları tüm boyutlarda erkek öğrencilerin ortalama puanlarından oldukça yüksek çıkmıştır.
2. Araştırmada yer alan okullar MLO, Merkez ve İlçe Merkezleri ile köyleri olarak üç kategoriye ayrılmıştır. "Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık Hakları ve Sorumlulukları", "Temel haklar ve özgürlükler" ve "İnsan hakları ihlalleri, korunması ve insan haklarının korunmasında karşılaşılan sorunlar" alt boyutları açısından, MLO (Müfredat Laboratuvar Okulu) öğrencilerinin aritmetik ortalaması ile, Merkez İlköğretim okulu ve İlçe-köy İlköğretim okulu öğrencilerinin aritmetik ortalaması arasındaki fark $p<0.05$ önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu, MLO öğrencilerinin, Merkez İlköğretim okulu ve İlçe-köy İlköğretim okulu öğrencilerine göre, kendilerini daha olumsuz değerlendirdiklerini göstermektedir.
3. Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeylerine göre "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi programının Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi Anketi"nin alt boyutları ile ilgili verilere bakıldığında, tüm boyutlarda gruplar arasındaki fark önemsiz ($P>0.05$) bulunmuştur.
4. Annelerin eğitim düzeylerine göre VİHE dersinin amaçlarının gerçekleşme düzeyleri arasındaki farklar, "Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık Hakları Ve Sorumlulukları", "Vatandaşlık Ve İnsan Hakları İle İlgili Kavramlar", ve "İnsan Hakları İhlalleri, Korunması Ve İnsan Haklarının Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar" boyutlarında önemli ($P<0.05$) bulunurken, "Vatandaşlık Ve İnsan Haklarına Uygun Davranma", "Milli Güvenlik Ve Milli Güç Unsurları", "Temel Haklar Ve Özgürlükler" boyutlarında önemsiz ($P>0.05$) bulunmuştur.
5. Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyleri ile VİHE amaçlarının gerçekleşmesine düzeyi arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Ancak babanın eğitim seviyesi yükseldikçe amaçların gerçekleşme düzeyi de yükselmektedir. Bu iki madde incelendiğinde vatandaşlık eğitiminde annelerin babalara göre çocuklar

üzerinde daha etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. annelerin eğitim düzeyleri yükseldikçe vatandaşlık ve insan hakları eğitimi amaçlarının gerçekleşme düzeyine ilişkin öğrencilerin ortalama puanları da buna paralel yükselmektedir.

Öneriler

Bu araştırmanın amacı, "İlköğretim Programında Yer Alan Vatandaşlık Bilgisi Ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi"nin belirlenmesidir. Bu nedenle araştırma ile elde edilen bulguların ışığında VIHE dersinin geliştirilebilmesi ve çağdaş yaşama katkılar sağlayacağı düşünülen şu öneriler ileri sürülebilir.

1. VIHE dersi, daha öncede belirtildiği gibi, pratik yönü ağır basan bir derstir. Sadece teorik bilgiler ile ne vatandaşlık ve ne de insan hakları konusunda beklenen gelişmelerin sağlanamayacağı açıktır. Bu nedenle dersin teorik olmaktan kurtarılıp sosyal hayat ile bağlantısının kurularak öğretimin devam ettirilmesinde zorunluluk görülmektedir. Bu zorunluluk ders içeriğinin uygun seçimi ve düzenlenmesi ile mümkün olabilecektir.

2. Ders öğretmenleri arasında, doğrudan doğruya vatandaşlık ve insan haklarını konu edinen branş öğretmenleri bulunmamaktadır. Branşa bakılmadan verilen ders öğretmenleri arasında çok farklı branştan öğretmenlerin olduğu belirlenmiştir. Konu ile yakın ilişkili olduğu kabul edilen Sosyal Bilgiler ve Felsefe Grubu öğretmenlerinin dahi önemli, olumlu etkilemeleri göz önüne alınırsa, VIHE alanında branş olarak yetiştirilecek öğretmenlerin, amaçların gerçekleştirilmesine yönelik katkıları tartışılmaz büyük olacaktır.

3. VIHE amaçlarının gerçekleşmesinde farklı gelir seviyelerine sahip ailelerin öğrencileri arasında, özellikle 3. gelir seviyesine sahip ailelerin çocuklarının algıları ile gelir seviyesi en düşük ailelerin çocuklarının algıları arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Fakir ailelerin çocuklarında amaçlara ulaşma düzeyi daha düşük seviyededir. Bu ailelerin ekonomik düzeylerinin geliştirilmesinde vatandaşlık ve insan hakları bakımından önemli yararlar görülmektedir.

4. Öğrencilerin anne-babalarının eğitim düzeyleri VIHE amaçlarının gerçekleşme düzeyi üzerinde doğrudan etkilidir. Eğitim düzeyi yüksek ailelerin çocuklarında, amaçlara ulaşma düzeyi daha yüksek bulunmuştur. Ailelerin okuryazarlık sorunlarının asgari düzeyde çözülmesi, diğer konuları da etkileyebilecek ve vatandaşlık ve insan hakları bilincine önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

5. Araştırmada duyuşsal alanla ilgili amaçlara yer verilmemiş, amaçların çok fazla sayıda olması nedeniyle uygulama boyutundaki amaçlarda gereği gibi derinlemesine incelenmemiştir. Sadece bilişsel alanla ilgili amaçlarla karşılaştırılmak üzere sınırlı sayıda uygulama nitelikli amaçlar yer almıştır. Uygulama alanındaki amaçlarla duyuşsal alandaki amaçların ayrı ayrı araştırılarak bireylerin kendilerini mensubu oldukları ülkenin kendilerine tanıdığı haklar ve vatandaşlık sorumlulukları derinlemesine incelenmelidir.

6. Öğrencilerin panel, konferans, seminer, tartışma vb. etkinliklere katılma oranlarının düşük olduğu hem öğretmen hem öğrenci anketinden çıkan ortak bir sonuçtur. Üstelik tüm amaçlar içerisinde gerçekleşme oranı en düşük amaç ta budur. Okullarımızda bu gibi faaliyetlere ayrı bir önem verilmesi, özellikle okul idarecilerinin bu konulardaki faaliyetlere katılım için gerekli etkinliklerde bulunmasını teşvik etmek ve gerekliliği konusunda daha bilinçlendirilmelerinin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

VIHE dersinin klasik bir ders olmadığı ve evrensel boyutlarda taşıdığı önem konusunda öğrencilerin ve özellikle öğretmenlerin bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Ders programlarındaki teorik ve uygulama saatlerinin ayrı ayrı belirlenmesi, uygulamalarda konu ile ilgili kişi, kurum ve kuruluşların yardımlarının sağlanmasının başarı için gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Büyükkaragöz, S.S. Demokrasi ve İnsan Hakları, Ankara, 1999.
- Çeçen, A. İnsan Hakları. Gündoğan Yay. 3. Basım, İstanbul, 2000.
- Davies, L. Citizenship Education And Human Rights Education-Key Concepts and Debates, The British Council Design Department, University of Birmingham, 2000-a
- _____, Lynn. An International Overview, The British Council Design Department, University of Birmingham, 2000-b
- Dias, C. "Human Rights Education as a Strategy for Development", Human Rights Education for the Twenty-First Century, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1997
- Ertürk, S. Eğitimde Program Geliştirme, Yelken tepe Yayınları, Ankara, 1979
- Fidan, N. Okulda öğrenme ve Öğretme, Alkım Yayınları, Ankara, 1996
- Frazer, E. Panel- "Vision of Citizenship", Citizenship Education: The Advisory Group On Education and the Prospect for Curriculum Reform In England, Sub-Faculty of Politics and New College, University of Oxford
- Gülmez, M. Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler Onyılı, TODAİE Yayınları, Ankara, 1998.
- Harvey, Mc. G. "A Curriculum For Global Citizenship", Times Educational Supplement, 97 Issue 4242 P:II, 1/6p
- Kapanı, M. Kamu Hürriyetleri, 7. Basım, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

- Kaptan, S. Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Bilim Kitap Kirtasiye, 11. Basım, Ankara, 1998
Karasar, N. Bilimsel Araştırma Yöntemi, Bilim Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1986
Kennedy, K. "Visions of Citizenship Education", Oxford Review of Education, Sep.99, Vol.25, Issue 3, The Falmer Press, London, 1997
Kıncal, Remzi Y. "Vatandaşlık Eğitiminin Sınırları", Felsefe Kongresi (27-29 Mayıs), Erzurum, 1998
Mumcu, A. İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri. Savaş Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1994.
T.C. Anayasası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001

İletişim/Correspondence

Yrd. Doç. Dr. Ramazan Özbek
ramazan.ozbek@inonu.edu.tr